

МНЕМОНІЧНА МОДЕЛЬ ЧЕСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ СПАДЩИНИ В ПОСТКОМУНІСТИЧНУ ДОБУ

Світлана Мотрук

MNEMONIC MODEL OF CZECH RECEPTION OF SOVIET HERITAGE IN THE POST-COMMUNIST ERA

Svitlana Motruk

On the basis of a wide source base, the article highlights the peculiarities of the Czech mnemonic model of reception of the Soviet heritage, taking into account the influence of a whole range of objective and subjective factors. The author analyses the experience of the Czech Republic in overcoming the communist totalitarian past in the context of reformatting collective memory and symbolic space in times of democratic transit. It is proved that the process of decommunization in this country, despite some controversy, was the most consistent and had a solid legislative framework concerning the condemnation of the communist regime, lustration of former officials associated with it, granting legal status to participants in the struggle against totalitarianism, and providing access to archival documents of special services. Particular attention is paid to a specific institutional form of historical policy in the form of the Institute for the Study of Totalitarian Regimes, whose primary task was to comprehensively study the periods of Nazi and Communist occupation of Czechoslovakia. With its creation, the state received an organization designed to coordinate its efforts in the field of national memory. The author identifies the most sensitive components of the decommunization process for the public consciousness, including the change of place names, dismantling of monuments and other memorial objects. The article considers various means of commemorative representations in the post-totalitarian era, forms of museumification and memorialization, which demonstrate potentially contradictory attempts at both reconciliation with the complex past and active reinterpretation of the important past by a new generation. Specific examples are used to demonstrate the significant contribution of museums to the current reception of communism and socialist heritage. The Czech experience convincingly demonstrates that the specifics of solving both the problem of attitudes towards the totalitarian past and the assertion of one's own national identity are determined by the complexity of the phenomenon of collective memory and the peculiarities of contemporary political culture, which is an important component of the characteristics of memory policy.

Keywords: mnemonic model, memory politics, Soviet heritage, decommunization, museumification, memorialization, Czech Republic.

Російсько-українська війна стала вагомим каталізатором для ліквідації залишків радянського впливу. Країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), які свого часу теж постраждали від комуністичної інвазії, легалізували власне право на довгоочікуване знищення решток тоталітаризму в усіх його проявах. І хоча механізми подекуди відрізнялись, ці країни рухались переважно за однаковим вектором – правосуддя для жертв та злочинців, пошук правди в архівах та збереження пам'яті. Трансформація колективної пам'яті й публічного простору в країнах регіону розпочалася після падіння там комуністичних режимів наприкінці ХХ ст. на тлі процесу «націоналізації» історії та декомунізації. Метою цього процесу було подолання комуністичного минулого, спадщини колишніх повоєнних систем радянського зразка, ліквідація тоталітарного законодавства, інститутів, методів управління й політики, старого менталітету та особистих структур (номенклатури) (Рябенко & Когут 2017, с. 48). Модель колективної пам'яті, що почала формуватися в регіоні упродовж демократичного транзиту, дістала назву «перехідного правосуддя»; сама ж оновлена колективна пам'ять розглядалася як один із засобів побудови демократичного, відкритого суспільства, ринкової економіки та інтеграції до євроатлантичних структур (Ткаченко 2020, с. 149).

В Україні та постсоціалістичних країнах ЦСЄ дискусії стосовно пам'яті, рецепції радянської спадщини та комуністичного нарративу залишаються надзвичайно актуальними, що перетворює їх на чинник, який помітно впливає на життя соціуму й визначає характер політичних процесів. Важливість осмислення проблеми колективної пам'яті пов'язане насамперед з утвердженням власної ідентичності та вирішенням питання так званої перехідної (транзитної) справедливості. Як правило, дослідники виокремлюють дві основні позиції в ставленні цієї групи країн до свого тоталітарного минулого: «пробачити й забути» або «переслідувати й карати» (Киридон 2016, с. 135). До досвіду формування політики пам'яті в ЦСЄ в цілому і Чеській Республіці (ЧР) зокрема неодноразово зверталися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Г. Бойко, С. Власенко, П. Жачек, А. Киридон, О. Маклюк, В. Огієнко, І. Ткаченко, Р. Траба, С. Троян, В. Хархун, Ю. Шаповал та ін., котрі вивчали феномен історичної пам'яті після повалення комуністичних режимів, різноманітні практики репрезентації минулого (вербалізовані, візуальні, ритуальні), загальні тенденції та способи ліквідації наслідків панування тоталітарних режимів. Проте досі відсутні системні розвідки особливостей чеської мнемонічної моделі рецепції радянського періоду з урахуванням комплексу внутрішніх та зовнішніх факторів її розвитку.

Метою даного дослідження є аналіз ставлення чеського суспільства до радянської спадщини та досвід ЧР щодо подолання комуністичного тоталітарного минулого в контексті переформування колективної пам'яті та символічного простору.

На думку багатьох дослідників, декомунізація в Чехії (до 1992 р. – Чехословаччини) відбувалась найбільш послідовно серед інших країн ЦСЄ. Щоб законодавчо її забезпечити, чеський парламент до 2011 р. ухвалив низку законів, які стосувалися засудження комуністичного режиму, люстрації колишніх посадовців, пов'язаних із ним, надання правового статусу учасникам боротьби проти тоталітаризму, а також забезпечення доступу до архівних документів комуністичних спецслужб. На підставі закону 1993 р., комуністичний режим визнано «злочинним, нелегітимним і таким, який варто відкинути». У 2000 р. був встановлений День пам'яті жертв комуністичного режиму – 27 червня. Саме цього дня у 1950 р. стратили Міладу Горакову, жінку, яка стала символом всіх безвинних жертв комуністичних репресій в Чехословаччині (Рябенко & Когут 2017, с. 9–13).

Майже одночасно в країні розгорнувся процес інституціоналізації політики пам'яті. Вже 1 січня 1995 р. розпочало роботу Бюро з документації та розслідування злочинів комунізму (підрозділ чеської поліції), покликане займатися викриттям карних злочинів 1948–1989 рр. А 1 серпня 2007 р. було створено Інститут дослідження тоталітарних режимів як наукову установу без слідчих функцій. Свою діяльність в повному обсязі Інститут розгорнув 1 лютого 2008 р. Його основні завдання полягають у вивченні та роз'ясненні політики нацистського і комуністичного режимів 1938–1989 рр.; документуванні подій та фактів про їхніх учасників; отриманні та наданні громадськості документальних свідчень про діяльність органів влади того періоду тощо (*Ústav pro studium totalitních režimů* 2024). Під керівництвом Інституту діє Архів служб безпеки, який забезпечує збереження та доступ до документів, публікує їх, здійснює самостійно або сприяє пошуку необхідної інформації. Таким чином, Чехія отримала структуру, покликану координувати зусилля держави у царині національної пам'яті (Власенко 2023, с. 57–58).

Інститут став широко відомим за межами Чехії, насамперед завдяки своїй ініціативі щодо «Платформи європейської пам'яті та сумління». Цей проєкт, спрямований на дослідження діяльності та злочинів тоталітарних режимів у Європі ХХ ст., був створений 14 жовтня 2011 р. в Празі під час саміту прем'єр-міністрів Вишеградської групи. Платформа, що є спробою виробити узгоджену загальноєвропейську політику пам'яті й ідентичності, є некомерційною міжнародною організацією, яка наразі об'єднує 72 державні й приватні установи та організації з 24 країн. Її заснування було схвалено Європейським Парламентом та Радою ЄС (*Platform of European Memory and Conscience* 2024).

14 листопада 2024 р. в Празі уряд ЧР провів перше в історії засідання новоствореної (10 липня) Урядової ради з питань пам'яті як дорадчого та ініціативного органу, що має сприяти більш системному та концептуальному підходу до різних аспектів сфери історичної пам'яті. Її місія полягає в нагляді за дотриманням конституційного ладу ЧР та її міжнародних зобов'язань у сфері прав людини в контексті подолання залишків тоталітарних режимів у суспільстві (*First meeting of the Government Council for the Memory...* 2024).

На думку багатьох дослідників, найбільш чутливими для суспільної свідомості складовими процесу декомунізації та переосмислення радянського минулого виявилися зміна топонімії, демонтаж пам'ятників та інших меморіальних об'єктів, позаяк вони торкаються звичного життєвого середовища громадян, пов'язані з певними незручностями і необхідністю переоцінки усталених уявлень. Вже на початку демократичної трансформації суттєво змінився публічний

ландшафт Чехії: назви безлічі вулиць, площ, парків, скверів, громадських будівель. Так, у місті Брно із 1584 власних назв вулиць і площ було змінено понад 200. Показово, що його мешканці саме поняття символів тоталітаризму в топонімічних назвах трактували досить широко, тому під заборону потрапили навіть такі, як Гагарінова, Московська (Белей 2015). Символічним стало одне з нещодавніх перейменувань вулиці в Празі, де розташовано посольство РФ. На знак підтримки України в її боротьбі проти російських окупантів 22 квітня 2022 р. вона отримала назву Українських Героїв (раніше – частина вулиці Корунувачної) (У Празі з'явилася... 2022).

В Чехії рішення про демонтаж пам'ятника приймається на рівні місцевого самоврядування, до маєтку якого він належить. Руйнування та усунення комуністичних символів тут здебільшого відбулося упродовж перших років після Оксамитової революції 1989 р., коли суспільство було наповнено позитивними очікуваннями від майбутнього і зірвало з себе кайдани радянської окупації. Із залишками, так би мовити, реліктами минулого боролися також через десакралізацію, декодування смислів, висміювання пам'ятників радянської доби (наприклад, поява рожевого танку в Празі у 1991 р., фарбування в червоний колір скульптур чеських комуністичних лідерів). Але найбільш драматичним і резонансним виявився демонтаж пам'ятника маршалу І. Коневу 3 квітня 2020 р. на площі Інтербригади (Прага 6). Пам'ятник, всупереч російським протестам, перевезли до депозитарію та планують встановити в Музеї пам'яті ХХ століття. Чеський досвід показує, що вагомим чинником у процесі ліквідації одних пам'ятників і спорудження інших є час й політична кон'юнктура. Декомунізація не обійшлася без «війни» проти символів травматичного тоталітарного минулого. З іншого боку, якщо на початку ХХ ст. чехи ліквідували все, що було «габсбурзьким», то нещодавно вони встановили скульптуру Марії Терезії та відновили Маріїнський стовп (Воуко 2023).

Потужним нагадуванням про непростий взаємозв'язок, який існує між історією, пам'яттю, політикою й важливою складовою декомунізації та дерадянізації публічного простору стало не тільки переміщення або знищення пам'ятників тоталітарної доби, а й створення нових структур – музеїв комунізму та меморіалів на честь його жертв. Неоднозначність радянського досвіду, через який пройшли країни ЦСЄ, відобразилася в засобах комеморативних репрезентацій цього періоду, де чимало місця відведено різним формам музеєфікації та меморіалізації. В більшості країн регіону з ініціативи урядів і меценатів виникли меморіальні комплекси та музеї, що представляють перебування їх у лоні соціалістичного блоку (Хархун 2014).

У цьому сенсі показовим прикладом є музеї радянського минулого, які з'явилися і діють на теренах ЧР. Чеські музеї, виконуючи функції документування, консервації, ідентифікації та просвіти, роблять значний внесок у створення сучасної рецепції комунізму й соціалістичної спадщини.

Серед них особливий інтерес становить Музей комунізму в Празі, що відкрив свої двері 26 грудня 2001 р. Його засновником був американський підприємець Гленн Спікер, який сам зібрав велику колекцію артефактів комуністичної епохи на блошиних ринках і в сміттєвих магазинах. Експозиція музею на 1500 квадратних метрах, яку можна умовно розділити на три частини («Ілюзія», «Реальність», «Тортури»), в оптимістично-патріотичному тоні розповідає про історію колишньої Чехословаччини після комуністичного перевороту і характеризується іронічно-відстороненим ставленням до комунізму. В колекції музею – експонати, створені її куратором, чеським документалістом Яном Капланом, а також професором Честміром Качмарем (Muzeum komunismu 2024). Музей комунізму – приватний проєкт, що передбачає, окрім іншого, економічну користь, на яку працює ненав'язливий тон музейної експозиції. Рецепція радянського минулого в ньому націлена на формування образу комунізму як «відчуженого», як того, що минуло, але може бути вигідно продане: нескінченний потік в основному закордонних туристів, готових відвідувати один із найдорожчих музеїв Праги, – яскраве тому підтвердження. Цей музей, на думку фахівців, по праву може розглядатися як найпереконливіший приклад економічного советофілства (одержання економічної вигоди з «продажу» комунізму) (Хархун 2014).

Музей пам'яті ХХ століття, символічно заснований 17 листопада 2019 р. з нагоди 30-річчя Оксамитової революції, тривалий час перебував у пошуках приміщення. Офіційне його відкриття було заплановане Міською радою Праги на 2020 р. Цього ж року прийнято рішення про тимчасову резиденцію та експозицію в Будинку пажів ХVІІ ст. в Градчанах, що потребував реконструкції. Наразі триває реконструкція та створення експозиції, яка пропонує всеохоплюючий та критичний погляд на ключові події минулого століття, увічнює світлі й темні сторінки сучасної історії. Музей організує різноманітні заходи науково-просвітницького характеру: лекції, семінари, конференції, кінофестивалі, екскурсії, онлайн-проєкти. Він є членом Асоціації музеїв та галерей Чехії, «Платформи європейської пам'яті та сумління». Перші відвідувачі зможуть побувати в оновлених приміщеннях вже у 2025 р. Місія музею – зберегти пам'ять про жертви

тоталітарних режимів та їхніх противників, довгострокова мета – створення інституту пам'яті, присвяченого ключовим подіям ХХ ст. (Muzeum paměti XX. století 2024).

Іншим прикладом музеєфікації комуністичного минулого став Музей холодної війни, який відкрився 2013 р. у приміщенні під празьким готелем «Ялта», де раніше знаходився протиатомний бункер для високопосадовців. Тут представлено чимало цікавих експонатів, наприклад, апаратура для прослуховування гостей готеля, оснащення для надання медичної допомоги, уніформа чехословацької служби безпеки. Окрім ознайомлення з експозиціями про життя за комуністичної влади, у бункері передбачені різні форми музейної комунікації – інструкції з використання протигазів, примірювання воєнних костюмів та фотографування. До уваги відвідувачів також розважальні моменти: бокал пива, конкурс фотографій та ін. (Muzeum studenté války 2024).

Цього ж року розпочав свою діяльність унікальний Атомний музей Явор-51 в Брдах поблизу села Мішов (Пльзенський край) у колишньому сховищі ядерних боеголовок для радянських ракет, який в ЗМІ часто також називають Музеєм холодної війни. Цікаво, що на території ЦСЄ було 12 подібних сховищ. За інформацією істориків, на секретний об'єкт не пускали навіть членів чехословацького уряду, а мешканці села і не підозрювали, що живуть біля ядерного арсеналу. Відвідавши експозицію даного музею під землею, можна побачити різні елементи радянського обладнання, дизельний двигун та велику кількість протигазів. Після розпаду СРСР бункер спершу використовувався для зберігання чеських банкнот. Потім його передали у відання Міністерства культури, після чого влада вирішила зробити там музей (Milota 2013).

Музей тоталітарних режимів або Музей тоталітаризму – робоча назва музейного проєкту, який згідно з угодою 2017 р., має бути створений у 2027 р. на території колишньої тюрми в м. Угерске Градіште. Мета музею – нагадати про жорстокості радянського комуністичного режиму, що катував політ'язнів упродовж 1950-х рр. Тут можна побачити тюремні камери та каплицю, де будуть працювати дві постійних експозиції. Перша з них присвячується історії тюрми, яка відкрилась ще наприкінці ХІХ ст. та служила своєму первинному призначенню до 1960 р., а також долям її в'язнів. Відвідувачі зможуть дізнатися про тортури, допити та нелюдське ставлення до ув'язнених з боку слідчих державної безпеки. Друга експозиція розповість про специфіку комуністичної пропаганди (Věznice Uherské Hradiště 2024).

Меморіал Война – це єдиний достовірно збережений в ЦСЄ тюремний комплекс. Табір для німецьких військовополонених у 1947–1949 рр., розташований між двома колишніми урановими копальнями посеред лісу біля Пржибраму, в 1949–1951 рр. служив примусовим трудовим закладом, а потім у 1951–1961 рр. – тюрмою для політичних противників комуністичного режиму, яких використовували в якості робочої сили для видобутку урану. Експозиції тюремного комплексу, названого на честь прилеглого пагорбу Война, знайомлять з переслідуваннями громадян після лютневого перевороту 1948 р., антикомуністичним спротивом та історією видобутку урану. В січні 2001 р. цей район був оголошений пам'ятником культури, а після реконструкції, у 2005 р., він став доступним для відвідувачів як філіал Музею гірництва, присвячений жертвам комунізму (Památník Vojna u Příbrami 2024).

Загальним знаменником меморіалів жертвам комуністичного режиму в Чехії є прагнення вшанувати пам'ять людей, які так чи інакше постраждали та чії долі пов'язані певним чином з місцем увічнення. Проте чимало з них не мають традиційної «монументальної» форми – через нестачу часу або коштів найчастіше в громадських місцях встановлювалися пам'ятні дошки або бюсти. Лише деякі були задумані їхніми авторами як архітектурний витвір, що суттєво доповнює ландшафт. Найбільш яскравим прикладом, мабуть, можна вважати Меморіал жертвам комунізму, відкритий 22 травня 2002 р. в Празі. Він є спільною роботою відомого чеського скульптора Олбрама Зубека, архітекторів Яна Кереля та Зденека Хользела. Меморіал розташований на масивних сходах, що спускаються зі східного схилу пагорбу Петршин. Композиція складається із семи бронзових фігур, які пересуваються сходами. Нижня статуя ціла, інші поступово «руйнуються», у них утворюються розломи, зникають кінцівки. Це символізує собою не тільки фізичні та психічні страждання жертв політичних репресій комуністичного режиму, але також їх мужність та стійкість. У нижній частині сходів металеві пластини з написом «Жертвам комунізму 1948–1989». Та ж інформація про кількість жертв зазначена на бронзовій смужці, що проходить через весь меморіал. Встановленню меморіалу, який згодом став об'єктом нападів, передували дискусії щодо коректності процедури відбору та адекватності вартості його будівництва (Pomníku obětem komunismu 2024).

Слід зазначити, що дії влади, які мали на меті остаточно порвати з тоталітарним минулим і засудити його задля легітимізації нового демократичного устрою, сприймаються в чеському суспільстві неоднозначно. Досить згадати, що правонаступниця КПЧ, Комуністична партія Че-

хії та Моравії, не була заборонена, має своїх прибічників і в нових умовах стала складовою політичної системи країни. Аж ніяк не всі громадяни ЧР виявили готовність підтримати радикальні кроки щодо демонтажу радянської спадщини. Частково річ у тому, що «подолання минулого» все ще зачіпає приватні інтереси багатьох людей. Водночас, на думку певної частини громадян, соціальна незахищеність в умовах демократичного устрою вельми контрастує з гарантованими соціальними благами та державною опікою за комуністів, що створює поживне підґрунтя для феномена «остальгії» – ностальгії по колишньому соціалістичному ладу (Огієнко 2013). Втім, за результатами опитування Центру вивчення громадської думки (CVVM) в березні-червні 2024 р., частка чехів, які вважають демократію найбільш придатною формою правління (54%), залишається незмінною в довгостроковій перспективі. Потенційне повернення комуністичного контролю над державою вітали б наразі лише 14% людей. Авторитарний режим з вождем замість парламенту сподобався б 17% респондентів (Soukup 2024).

Отже, конструювання пам'яті про недавнє комуністичне минуле – одне з ключових завдань європейських політиків. Сучасні комеморативні практики виявляють потенційно суперечливі спроби як примирення зі складним минулим, так й активної реінтерпретації важливого минулого новим поколінням. Як доводить чеський досвід, інтелектуальна ревізія радянського комунізму, декодування радянських культурних ландшафтів, демонтування пам'ятників радянської епохи – це далеко не повний перелік стратегій осмислення соціалістичного спадку. Водночас меморіалізація та музеєфікація «складної історії» передбачає тривалий процес аналізу контексту й ризиків, фундаментальних наукових досліджень, соціальної відповідальності при ухваленні рішень. Цей процес пов'язаний з політикою постсоціалістичних країн у сфері історичної пам'яті і спрямований на формування ідентифікаційних проєктів, що маркують нову ментальну карту Європи.

Список джерел та літератури

- БЕЛЕЙ, Л., 2015, Декомунізація топонімії: українські проблеми та європейський досвід, Український тиждень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/dekomunizatsiia-toponimii-ukrainski-problemy-ta-ievropejskyj-dosvid/>
- ВЛАСЕНКО, С., 2023, Подолання комуністичного минулого як складова політики національної пам'яті Словацької Республіки та Чеської Республіки, Аспекти публічного управління, 11(1), 55–63. DOI: <https://doi.org/10.15421/152308>
- КИРИДОН, А., 2016, «Подолання минулого» в країнах Центрально-Східної Європи: основні тенденції, Європейські історичні студії, № 4, 126–143. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2016.04.126-143>
- ОГІЄНКО, В., 2013, Празький інтегратор пам'яті, Український тиждень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/prazkyj-intehrator-pamiaty/>
- РЯБЕНКО, С., & КОГУТ, А., 2017, Європейські законодавчі практики декомунізації: висновки для України. Аналітичний звіт. Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис.
- ТКАЧЕНКО, І. В., 2020, Політика пам'яті в Чехії та Словаччині у посткомуністичну добу: формування національної єдності в умовах подолання наслідків тоталітаризму. У: Кудряченко А. І., ред. Консолідуючий потенціал політики пам'яті: загальні закономірності та національні особливості: зб. наук. праць. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 141–157.
- У Празі з'явилася вулиця Українських Героїв, 2022, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://czechia.mfa.gov.ua/news/u-prazi-zyavilasya-vulicya-ukrayinskih-geroyiv>
- ХАРХУН, В., 2014, Війна пам'ятей у музеях комунізму, Україна модерна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/memory-wars-muzeum-of-communism/>
- БОУКО, Н., 2023, Rewriting History or Liberation from the Shackles of the Past. The Gaze. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://thegaze.media/news/rewriting-history-or-liberation-from-the-shackles-of-the-past>
- First meeting of the Government Council for the Memory Agenda in the Czech Republic, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.memoryandconscience.eu/2024/11/15/first-meeting-of-the-government-council-for-the-memory-agenda-in-the-czech-republic/>
- MILOTA, L., 2013, Unikátní muzeum atomových zbraní se pro návštěvníky otevírá v Brdech, Český rozhlas. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://plzen.rozhlas.cz/unikatni-muzeum-atomovych-zbrani>
- Muzeum paměti XX. století, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.muzeum20stoleti.cz/>
- Muzeum komunismu, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://muzeumkomunismu.cz/cs/>

- Muzeum studené války, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.muzeum-studene-valky.cz/cs/Ramatník Vojna u Příbrami>, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.muzeum-pribram.cz/ramatnik-vojna/>
- Platform of European Memory and Conscience, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.memoryandconscience.eu/>
- Pomníky obětem komunismu, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.totalita.cz/pomnik/pomnik.php>
- SOUKUP, J., 2024, S fungováním demokracie je většina Čechů spokojena. Novinky.cz. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-s-fungovanim-demokracie-je-vetsina-cechu-spokojena-40481919>
- Ústav pro studium totalitních režimů, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ustrcr.cz/>
- Věznice Uherské Hradiště, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://veznicehradiste.cz/>

References

- BELEJ, L., 2015, Dekomunizatsiia toponimii: ukrainski problemy ta yevropeyskyi dosvid [Decommunisation of place names: Ukrainian problems and European experience]. *Ukrainskyi tyzhden*. [Online]. Available from: <https://tyzhden.ua/dekomunizatsiia-toponimii-ukrainski-problemy-ta-ievropejskyj-dos-vid/>. [In Ukrainian].
- VLASENKO, S., 2023, Podolannia komunistychnoho mynuloho yak skladova polityky natsionalnoi pamiaty Slovenskoi Respubliky ta Cheskoi Respubliky [Overcoming the communist past as a component of the national memory policy of the Slovak Republic and the Czech Republic]. *Aspekty publicznego upravlinnia*, 11(1), 55–63. DOI: <https://doi.org/10.15421/152308>. [In Ukrainian].
- KYRYDON, A., 2016, «Podolannia mynuloho» v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: osnovni tendentsii [«Overcoming the past» in the countries of Central and Eastern Europe: main trends]. *Yevropeiski istorychni studii*, № 4, 126–143. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2016.04.126-143>. [In Ukrainian].
- OHIENKO, V., 2013, Prazkyi intehrator pamiaty [Prague memory integrator]. *Ukrainskyi tyzhden*. [Online]. Available from: <https://tyzhden.ua/prazkyj-intehrator-pam-iaty/>. [In Ukrainian].
- RIABENKO, S., & KOHUT, A., 2017, Yevropeiski zakonodavchi praktyky dekomunizatsii: vysnovky dlia Ukrainy. Analitichnyi zvit. Tsentralnyi doslidzhen vyzvolnoho rukhu [European legislative practices of decommunization: conclusions for Ukraine. Analytical report. Center for research of the liberation movement]. Lviv: Chasopys. [In Ukrainian].
- TKACHENKO, I. V., 2020, Polityka pamiaty v Chekhii ta Slovachchyni u postkomunistychnu dobu: formuvannia natsionalnoi yednosti v umovakh podolannia naslidkiv totalitaryzmu [The politics of memory in the Czech Republic and Slovakia in the post-communist era: formation of national unity in the conditions of overcoming the consequences of totalitarianism]. In: A. I. Kudryachenko (Ed.), *Konsoliduiuchy i potentsial polityky pamiaty: zahalni zakonovirnosti ta natsionalni osoblyvosti: zb. nauk. prats. Kyiv: DU «Instytut vsesvitnioi istorii NAN Ukrainy»*, 141–157. [In Ukrainian].
- U Prazi z'явилося вулиця Українських Героїв, 2022, [A street of Ukrainian Heroes appeared in Prague]. [Online]. Available from: <https://czechia.mfa.gov.ua/news/u-prazi-zyavilasya-vulicya-ukrayinskih-geroyiv>. [In Ukrainian].
- KHARKHUN, V., 2014, Viina pamiatei u muzeiakh komunizmu [The war of memories in museums of communism]. *Ukraina moderna*. [Online]. Available from: <https://uamoderna.com/md/memory-wars-muzeum-of-communism/>. [In Ukrainian].
- BOYKO, H., 2023, Rewriting History or Liberation from the Shackles of the Past. *The Gaze*. [Online]. Available from: <https://thegaze.media/news/rewriting-history-or-liberation-from-the-shackles-of-the-past>. [In English].
- First meeting of the Government Council for the Memory Agenda in the Czech Republic, 2024. [Online]. Available from: <https://www.memoryandconscience.eu/2024/11/15/first-meeting-of-the-government-council-for-the-memory-agenda-in-the-czech-republic/> [In English].
- MILOTA, L., 2013, Unikátní muzeum atomových zbraní se pro návštěvníky otevírá v Brdech [Unique museum of atomic weapons opens for visitors in Brdy]. *Český rozhlas*. [Online]. Available from: <https://plzen.rozhlas.cz/unikatni-muzeum-atomovych-zbrani>. [In Czech].
- Muzeum komunismu, 2024, [Museums of Communism]. [Online]. Available from: <https://muzeumkomunismu.cz/cs/>. [In Czech].
- Muzeum paměti XX. století, 2024, [The Twentieth Century Memorial Museum]. [Online]. Available from: <https://www.muzeum20stoleti.cz/>. [In Czech].

- Muzeum studené války, 2024, [The Cold War Museum]. [Online]. Available from: <https://www.muzeum-studenevalky.cz/cs/>. [In Czech].
- Památník Vojna u Příbrami, 2024, [The Vojna Memorial near Příbram]. [Online]. Available from: <https://www.muzeum-pribram.cz/pamatnik-vojna/>. [In Czech].
- Platform of European Memory and Conscience, 2024, [Online]. Available from: <http://www.memoryandconscience.eu/>. [In English].
- Pomníky obětem komunismu, 2024, [Monuments to the victims of communism]. [Online]. Available from: <https://www.totalita.cz/pomnik/pomnik.php>. [In Czech].
- SOUKUP, J., 2024, S fungováním demokracie je většina Čechů spokojena [Most Czechs are satisfied with the functioning of democracy]. Novinky. cz. [Online]. Available from: <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-s-fungovanim-demokracie-je-vetsina-cechu-spokojena-40481919>. [In Czech].
- Ústav pro studium totalitních režimů, 2024, [Institute for the Study of Totalitarian Regimes]. [Online]. Available from: <https://www.ustrcr.cz/> [In Czech].
- Věznice Uherské Hradiště, 2024, [Uherské Hradiště Prison]. [Online]. Available from: <https://veznicehradiste.cz/>. [In Czech].

Мнемонічна модель чеської рецепції радянської спадщини в посткомуністичну добу

На основі широкої джерельної бази в статті висвітлено особливості чеської мнемонічної моделі рецепції радянської спадщини з урахуванням впливу цілого комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників. Проаналізовано досвід Чеської Республіки стосовно подолання комуністичного тоталітарного минулого в контексті переформатування колективної пам'яті та символічного простору в часи демократичного транзиту. Доведено, що процес декомунізації в цій країні, незважаючи на певну контроверсійність, відбувався найбільш послідовно і мав ґрунтовну законодавчу базу, що стосувалася засудження комуністичного режиму, люстрації колишніх посадовців, пов'язаних із ним, надання правового статусу учасникам боротьби проти тоталітаризму, забезпечення доступу до архівних документів спецслужб. Особлива увага приділена специфічній інституційній формі історичної політики у вигляді Інституту дослідження тоталітарних режимів, першочерговим завданням якого стало всебічне вивчення періодів нацистської та комуністичної окупації Чехословаччини. З його появою держава отримала організацію, покликану координувати її зусилля у царині національної пам'яті. Визначено найбільш чутливі для суспільної свідомості складові процесу декомунізації, серед яких зміна топонімії, демонтаж пам'ятників та інших меморіальних об'єктів. Розглянуто різні засоби комеморативних репрезентацій у посттоталітарну добу, форми музеєфікації та меморіалізації, котрі демонструють потенційно суперечливі спроби як примирення зі складним минулим, так й активної реінтерпретації важливого минулого новим поколінням. На конкретних прикладах доведено значний внесок музеїв у створення нинішньої рецепції комунізму й соціалістичної спадщини. Чеський досвід переконливо показує, що специфіка вирішення як проблеми ставлення до тоталітарного минулого, так і утвердження власної національної ідентичності обумовлюється складністю феномену колективної пам'яті й особливостями сучасної політичної культури, яка є важливим компонентом характеристики політики пам'яті.

Ключові слова: мнемонічна модель, політика пам'яті, радянська спадщина, декомунізація, музеєфікація, меморіалізація, Чеська Республіка.

Svitlana Motruk, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Central and Eastern Europe, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Світлана Мотрук, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії Центральної та Східної Європи Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8441-0696>

Received: 28.12.2024

Advance Access Published: March, 2025

Наукове видання

Етнічна історія народів Європи

Збірник наукових праць

Випуск 75

Комп'ютерна верстка Віктора Пилипенка

На першій сторінці обкладинки фрагмент плакату «Шевченківське свято» Михайла Бойчука. 1920 р.

Підписано до друку 31.01.2025. Формат 60 x 84/8.
Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 12.
Тираж 100 прим.